

بررسی تطبیقی فرآیند قانونی تجاری سازی حق اختراعات در ایران و انگلستان

*محمود رنجبر **دکتر مصطفی ماندگار

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۰۱

چکیده

تجاری سازی حق اختراع، فرآیندی پراهمیت برای مخترعان، شرکت‌های خریدار و حتی عموم مردم بوده که در هر نظام حقوقی از جمله ایران و انگلستان، شیوه‌ها و آثار متفاوتی بر آن بار است. در مقاله حاضر با استناد به قوانین داخلی و بین‌المللی در حوزه تجاری سازی حق اختراع در ایران و انگلستان به این پرسش پاسخ می‌دهیم که شیوه‌ها و آثار تجاری سازی حق اختراعات در این دو نظام حقوقی چه نقاط شباهت و تفاوتی دارد؟ نتیجه‌ی تحقیق حاضر بدین صورت است که علیرغم برخی شباهت‌ها مانند شرایط مشابه ثبت اختراعات، اما در سایر زمینه‌ها مانند تجاری سازی اختراعات مشترک، حق تقدم در اختراعات، امکان اعطای مجوز اجباری، اراده طرفین نسبت به تجاری سازی اختراعات و... تفاوت‌های مهمی در زمینه‌ی تجاری سازی حق اختراعات در دو نظام مشاهده می‌شود جدا از این مطلب که در نظام حقوقی ایران، ضعف‌ها در دو حوزه‌ی نظری و قانونی در این راستا مشهود است.

واژگان کلیدی: تجاری سازی، حق اختراع، ج.ا.ایران، انگلستان.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
** عضو هیات علمی گروه حقوق واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)
fakhre@gmail.com

مقدمه

تجاری‌سازی اصولاً فرآیندی است که سه مرحله‌ی کلی را در برمی‌گیرد: الف) انجام تحقیق جهت دستیابی به نتایج که با توجه به شرایط محقق (فرد، تیم، موسسه و سازمان)، نحوه تامین مالی، مالکیت نتایج و ساز و کار انتقال نتایج می‌تواند شکل‌های مختلفی را به خود بگیرد. این مرحله با عرضه دانش و فناوری جدید متبلور شده در اختراعات قابل ثبت، پایان می‌پذیرد؛ ب) انتقال نتایج تحقیق: در این مرحله که متأثر از مرحله‌ی پیش است، به ارزیابی قابلیت تجاری‌سازی نتایج، ارزیابی قابلیت ثبت و حفاظت قانونی نتایج، ارزیابی بازار، بازاریابی و بازاریابی، بررسی و گزینش ساز و کار تجاری‌سازی همانند اعطای مجوز بهره‌برداری و تشکیل شرکت‌های زایشی و غیره و سرانجام انتقال فناوری پرداخته می‌شود. اظهار نتیجه تحقیق، ارزیابی نتیجه‌ی تحقیق، اقدام در مورد حفاظت حقوقی از نتایج تحقیقات، تعیین راهبرد تجاری‌سازی، اقدام به فعالیت تجاری‌سازی و پایش فعالیت‌های تجاری‌سازی از مهم‌ترین اقدامات این مرحله به شمار می‌رود. نحوه انجام این اقدامات به میزان زیادی متأثر از ساز و کار تامین و اجرای تحقیق است؛ ج) پس از انتقال فناوری: این مرحله به کسب و بهره‌برداری تجاری از نتایج توسط متقاضی دریافت‌کننده و عملی شدن مفاد قرارداد منعقد در قالب روابط و فعالیت‌های مشترک دانشگاه و دریافت‌کننده معطوف است.^۱

در این مقاله در ارتباط با بررسی تطبیقی شیوه‌ها و آثار تجاری‌سازی حق اختراع در نظام حقوقی ایران و انگلستان به بحث و بررسی در قالب سه مبحث خواهیم پرداخت که در مبحث نخست در ارتباط با بررسی تطبیقی شرایط ماهوی تجاری‌سازی حق اختراع در مبحث دوم در مورد شرایط شکلی تجاری‌سازی حق اختراع، در مبحث سوم در مورد ضعف‌های قانونی، اجرایی و نظری حاکم بر تجاری‌سازی حق اختراع در نظام

۱. Chakroun , Nefissa , " Patents for Development : Improved Patent Information Disclosure and Access for Incremental Innovation " , Edward Elgar Publishing , ۲۰۱۶ , p ۴۲ .

حقوقی ایران و در مبحث چهارم نیز در مورد بررسی تطبیقی شیوه‌ها و آثار تجاری سازی حق اختراعات در نظام حقوقی ایران و انگلستان به بررسی خواهیم پرداخت.

مبحث اول: بررسی تطبیقی شرایط ماهوی تجاری سازی حق اختراعات در نظام حقوقی ایران و انگلستان

در این مبحث در ارتباط با بررسی تطبیقی شرایط ماهوی تجاری سازی اختراعات، نکاتی گفته خواهد شد. از آنجا که بررسی تطبیقی هم بیانگر نقاط شباهت و هم نقاط تفاوت می‌باشد؛ فلذا در این مبحث و سایر مباحث این فصل هر دو جنبه دنبال شده است. از جمله اینکه، مواردی به صورت مشترک در هر دو نظام حقوقی ایران و انگلستان قابل مشاهده است برای نمونه در ارتباط با قلمروی جغرافیایی ثبت اختراع که بسیار حائز اهمیت است بدین معنا که اختراع در جایی محافظت می‌شود که قبلاً در آنجا ثبت شده است. ثبت اختراع بین‌المللی وجود ندارد و باید به صورت مجزا در هر کشوری اقدام نمود. البته برخی معاهدات بین‌المللی مانند PCT روند تشکیل پرونده را تسهیل نموده است.

گفتار اول: بررسی تطبیقی شرایط ثبت اختراعات در نظام حقوقی ایران و انگلستان

شرایط ثبت اختراع در هر دو نظام حقوقی ایران و انگلستان مشابه است به طوری که بر طبق ماده ۵۲ کنوانسیون ثبت اختراعات اروپایی که انگلستان نیز عضو آن است: ((حق ثبت اختراع به اختراعاتی اعطاء می‌شود که قابلیت اجرای صنعتی را داشته، جدید و مبتکرانه باشند.)) براساس ماده ۵۶ این کنوانسیون نیز: ((اختراع باید مبتکرانه باشد به این مفهوم که نباید برای افراد ماهر در یک حرفه خاص بدیهی باشد.)) بند یک ماده ۵۴ این کنوانسیون نیز مقرر می‌دارد: اختراع در صورتی که قسمتی از دانش یا فن قبلی

۲۳۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

نباشد، جدید است و در ادامه بند ۲ ماده فوق‌الذکر می‌گوید که دانش یا فن قبلی، هر چیزی است که به وسیله‌ی توصیف نوشته یا شفاهی یا از طریق دیگر قبل از تاریخ ثبت اظهارنامه ثبت اختراع اروپایی در دسترس عموم قرار گرفته باشد. علاوه بر آن به موجب بند ۳ ماده ۵۴ محتوای اظهارنامه‌های ثبت اختراع اروپایی ثبت شده در تاریخ قبل از ثبت اظهارنامه و آنچه در تاریخ ثبت اظهارنامه و بعد از آن منتشر شده است، به عنوان دانش یا فن قبلی در نظر گرفته می‌شود. ماده ۸۹ کنوانسیون مذکور در ماده ۵۴ محسوب می‌کند. بنابراین، تاریخی که تازگی در آن مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تاریخ تقدم اختراع مورد بررسی است. نتیجه این است که دانش یا فن قبلی شامل اطلاعاتی می‌شود که قبل از تاریخ تقدم اختراع مورد بررسی در دسترس عموم قرار گرفته است. لازم به توضیح است که اصولاً معیار زمانی برای احراز تازگی تاریخ اولین تقاضای ثبت است.^۱ (ماده ۵۴ کنوانسیون ثبت اختراع اروپایی)

با این حال، معیارهای ثبت اختراع به موجب ماده ۲۷ موافقتنامه تریپس که انگلستان بدان پیوسته اما کشورمان این عضویت را هنوز پیدا نکرده است، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی است. قسمت ب بند ۸ ماده ۷۰ درصدد بیان این مساله است که معیارهای ثبت اختراع در تاریخ تشکیل پرونده (ثبت) و یا تاریخ حق تقدم است. در این راستا، ماده ۷۰ تریپس راجع به ((حمایت از موضوعات موجود)) در بند ۸ مقرر می‌دارد: ((در مواردی که یک عضو در تاریخ لازم‌الاجراء شدن موافقتنامه سازمان جهانی تجارت، ترتیبات حمایت از اختراع در مورد محصولات دارویی و کشاورزی شیمیایی را متناسب با تعهداتش به موجب ماده ۲۷ (۳) فراهم نکرده باشد، این عضو در تاریخ اجرای موافقتنامه حاضر، معیارهای ثبت اختراع، مقرر در این موافقتنامه را در مورد این درخواست‌ها اعمال خواهد کرد، به طوری که بتوان گفت معیارهای مزبور در تاریخ درخواستی که مقدم است، وجود داشته‌اند.)) مفهوم مقرره‌ی اخیر این است که تازگی و

۱. Geiger , Christophe , ‘ Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property ‘ , Edward Elgar Publishing , ۲۰۱۵ , p ۲۶۳ .

نوآوری اختراع باید حفظ شود و اهمیتی ندارد که از تاریخ ثبت تا تاریخ بررسی چه میزان طول می کشد.

همچنین در این زمینه با توجه به تمرکز بر حقوق انگلستان، ماده ۳۳ معاهده همکاری ثبت اختراع در کامن لا وجود دارد که به ویژگی های اختراع یعنی جدید بودن، متضمن گام ابتکاری بودن و کاربرد صنعتی اشاره کرده است. در رابطه با بررسی شرط جدید بودن در بند ۲ ماده مذکور آمده است: ((در بررسی مقدماتی بین المللی، اختراع ادعایی، زمانی جدید تلقی می شود که در سابقه اختراع ادعایی به نحو تعریف شده در آیین نامه مسبق نباشد.)) به موجب قسمت ب ماده ۶۴ آیین نامه ((... تاریخ مربوط عبارت خواهد بود از: ۱)... تاریخ تسلیم اظهارنامه بین المللی که تحت بررسی مقدماتی بین المللی است؛ ۲) هرگاه اظهارنامه بین المللی تحت بررسی مقدماتی بین المللی به صورت معتبری حق تقدم اظهارنامه مقدمی را ادعا کند، تاریخ تسلیم آن اظهارنامه مقدم.)) بند ۳ ماده ۶۴ آیین نامه، اسنادی را که در تاریخ تسلیم اظهارنامه و یا قبل از تاریخ حق تقدم، تسلیم شده است و لکن در تاریخ تسلیم و حق تقدم و یا بعد از تاریخ های مذکور منتشر شود، جزء سابقه اختراع ادعایی بر نمی شمرد.

علاوه بر این موارد بایستی اشاره نمود که یکی از شروط ثبت حق اختراع، جدید بودن آن است.^۱ اختراعی جدید است که در فن یا صنعت قبلی پیش بینی نشده باشد. منظور از فن یا صنعت قبلی عبارت است از هر چیزی که در نقطه ای از جهان از طریق انتشار کتبی یا شفاهی یا از طریق استفاده عملی و یا هر طریق دیگر قبل از تقاضای مخترع برای ثبت و تسلیم اظهارنامه در اداره ثبت اختراع برای عموم فاش شده باشد. اما نکته قابل ذکر در ارتباط با افشای اختراع در حقوق ایران و انگلستان با توجه به همین بحث جدید بودن است. در حقوق انگلستان، یک مدت شش ماهه قبل از تسلیم اظهارنامه برای ثبت اختراع خدشه ای به جدید بودن اختراع وارد نمی کند. هدف از این

۱. Stack , Alexander James , “ International Patent Law ” , Edward Elgar Publishing , ۲۰۱۱ , p ۱۱۶ .

۲۳۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

مهلت ارفاقی که ضمناً می‌تواند به افشای اختراع مثلاً فقط در نمایشگاه‌های بین‌المللی محدود گردد یا اینکه هر نوع افشایی را در بر بگیرد، آن است که متقاضی ثبت اختراع، مجال یابد اختراع خود را بازاریابی یا آزمایش کند و بدون اطمینان از تجاری شدن اختراع اقدام به ثبت آن که مستلزم صرف هزینه‌های هنگفتی در انگلستان است ننماید.

گفتار دوم: بررسی تطبیقی اختراعات مشترک در نظام حقوقی ایران و انگلستان

یکی از موارد چالش برانگیز در حقوق اختراعات که در بسیاری از کشورها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است حقوق شرکاء در اختراع مشترک است. از آن جایی که نحوه‌ی تقسیم و استفاده از حقوق مشترک به ویژه در کشورهایی که قوانین آن به صراحت مرزهای حقوق شرکای اختراع را مشخص نکرده موجب اختلاف نظر میان حقوقدانان و صدور احکام متفاوت در دادگاه‌ها شده است. اختراع مشترک را می‌توان اختراعی نامید که گواهی‌نامه ثبت آن مشترکاً به دو یا چند نفر داده شده و حقوق ناشی از آن به تمامی آن‌ها تعلق داشته باشد. مالکیت مشترک در اختراع می‌تواند به شکل‌های مختلفی اتفاق بیفتد. صورت نخست در صدور گواهی‌نامه مشترک ثبت اختراع، ساخت و انجام اختراع توسط بیش از یک نفر می‌باشد. صورت دوم آن است که یکی از دارندگان گواهی‌نامه، شخصی که معمولاً شرکت سفارش‌دهنده‌ی اختراع یا مرکز دانشگاهی - پژوهشی می‌باشد که مخترع طی قراردادی تعهد نموده قسمتی از حقوق مالی ناشی از گواهی‌نامه اختراعی را که در آینده ثبت می‌شود به وی واگذار نماید و بدین صورت گواهی‌نامه اختراع مشترک صادر می‌گردد. صورت سوم، اختراعی است که توسط یک مخترع به ثبت رسیده ولی در پی انتقال قهری یا قراردادی به وارث یا اشخاص ثالث منتقل می‌شود.

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجارتي ایران مصوب ۱۳۸۶ و آیین‌نامه‌ی آن با اینکه حقوق ناشی از اختراع مشترک را مورد شناسایی قرار داده لکن در مورد نحوه اعمال حقوق ناشی از اختراع مشترک ساکت می‌باشد. عدم تعیین نحوه‌ی تعلق حقوق ناشی از اختراع مشترک به شرکاء موجب اشکالاتی در اجرای قوانین مربوط

به تقسیم و بهره‌برداری از این حقوق در دادگاه‌ها شده و از آن جایی که قانون در این باره تعیین تکلیف نکرده، این سکوت می‌تواند موجبات صدور آرای متفاوت و چه بسا متناقض گردد. با این حال در قانون اختراعات انگلستان، هر یک از شرکاء یا نمایندگی‌های آن در استفاده از اختراع برای شخص خود مستقل‌اند ولی توافق تمام شرکاء به منظور اعطای مجوز بهره‌برداری از اختراع لازم است. ماده ۳۴ آیین‌نامه مقرر می‌دارد: ((در صورت تعدد متقاضی ثبت اختراع، به درخواست آن‌ها میزان سهم هر یک در گواهی‌نامه اختراع به تفکیک قید خواهد شد در غیر این صورت حقوق ناشی از اختراع بالسویه خواهد بود.)) از این ماده و همچنین فحوی ماده ۶۰ و بند الف ماده ۱۵ قانون چنین استنباط می‌شود که بهره‌برداری از اختراع مشترک به تنهایی توسط هر یک از شرکاء مستلزم رضایت شریک یا شرکای دیگر نمی‌باشد و هر یک به طور مساوی از حقوق اعطاء شده برخوردار می‌باشند. بنابراین، هر یک از مخترعان می‌توانند بهره‌برداری‌های معمول شامل ساخت، صادرات و واردات، عرضه برای فروش، فروش، ذخیره به قصد فروش را انجام دهد بدون این که رضایت شریک دیگر لازم باشد مگر اینکه شرط خلاف آن بین شرکاء توافق شده باشد. در مورد اختراع مشترک در بند ب ماده ۵ قانون اختراعات ایران مقرر شده است: ((اگر افرادی به صورت مشترک اختراعی کرده باشد حقوق ناشی از اختراع مشترکا به آن‌ها تعلق می‌گیرد.)) همچنین ماده ۳۴ آیین‌نامه اجرایی این قانون حقوق ناشی از اختراع را در صورت عدم تعیین سهم هر یک از شرکای اختراع مساوی می‌داند، ولی قانون نحوه‌ی اجرای حقوق مشترک را مسکوت گذاشته است با توجه به عدم تصریح در قانون ثبت اختراعات در مورد اجازه بهره‌برداری یا انتقال به دیگری، دو راه حل قانونی قابل ارایه است: راه اول آن است که با توجه به سکوت قانون اختراعات و عدم ممنوعیت انتقال سهم و اعطای مجوز، اصل را بر اباحه و جواز قرار دهیم و چنین استدلال کنیم که قانون گذار اعطای مجوز بهره‌برداری به ثالث توسط هر یک از شرکای اختراع را مجاز دانسته و کسب رضایت و اجازه از شریک را امری غیر لازم تلقی کرده است. اعطای حقوق مساوی به شرکاء در

۲۴۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

قانون ثبت اختراعات (بند ب ماده ۵ قانون ثبت اختراعات و ماده ۳۴ آیین‌نامه) به معنای برخورداری هر یک از آن‌ها از حقوق به طور مستقل است. منع هر عملی نیازمند تصریح قانون است و چون تصریح نشده اصل بر جواز است و با این استدلال شریک اختراع نمی‌تواند به جهت عدم رضایت وی در اعطای مجوز بهره‌برداری توسط شریک دیگر طرح دعوی نماید. در ادامه بسط این نظر مجوز بهره‌برداری باید به طور غیرانحصاری باشد تا با حقوق شریک در تعارض قرار نگیرد. در غیر این صورت، شریک دیگر اختیار قانونی برای ابطال مجوز را داشته باشد.

راه‌حل دوم آن است که با توجه به سکوت قانون اختراعات و عدم ممنوعیت انتقال سهم به مقررات قانون مدنی در خصوص اموال مشترک رجوع کنیم. در مقررات حاکم بر شرکت در قانون مدنی مقرر در فصل هشتم این قانون، شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیء واحد به نحو اشاعه (ماده ۵۷۱)، ماده ۵۸۳ قانون مدنی بیان می‌کند: ((هر یک از شرکاء می‌تواند بدون رضایت شرکای دیگر سهم خود را جز یا کلاً به شخص ثالثی منتقل کند.)) اگر اختراع به عنوان مال مشترک در نظر گرفته شود با استفاده از اصل وحدت ملاک می‌توان گفت که انتقال (فروش) اختراع مشترک نسبت به سهم مستلزم رضایت شریک دیگر نیست.

اما در مورد اعطای مجوز بهره‌برداری به ثالث بدون رضایت شریک اختراع می‌توان به ماده ۵۸۱ قانون مدنی رجوع کرد که مقرر نموده: ((تصرفات هر یک از شرکاء در صورتی که بدون اذن یا خارج از حدود اذن باشد فضولی بوده و تابع مقررات فضولی خواهد بود.)) مفاد این ماده ناظر بر تصرفات حقوقی در مال مشترک از قبیل اجاره داده است که می‌توان آن را با اعطای مجوز در اختراع یکسان دانست. با توجه به اینکه دادن مجوز اختراع به ثالث تصرفی است که مستلزم آن است که شخص ثالث اختراع را به طور کامل و نه فقط نسبت به سهم مورد استفاده قرار دهد، لذا سهم شریک در اختراع نیز خود به خود مورد استفاده قرار می‌گیرد و با ورود مجوز گیرنده به جمع تولیدکنندگان آن اختراع، رقیب دیگری در بازار ایجاد می‌شود که می‌تواند حقوق

شریک دیگر را تضعیف نماید. بنابراین به نظر می‌رسد که دادن مجوز بهره‌برداری به ثالث مستلزم اجازه شریک است. در غیر این صورت، قرارداد بهره‌برداری فضولی بوده و وی می‌تواند آن را باطل یا تنفیذ نماید. ماده ۳۱ موافقتنامه تریپس نیز در مورد اعطای مجوز اجباری شرایطی را مقرر می‌نماید: ۱. هر قضیه می‌بایستی براساس ماهیت خود مورد تصمیم‌گیری قرار بگیرد؛ ۲. متقاضی مجوز اجباری می‌بایستی تلاش‌های خود را به منظور اخذ مجوز از صاحب حق اختراع بر مبنای شرایط معقول تجاری اخذ نموده باشد؛ ۳. دامنه و محدوده چنین استفاده‌ای محدود به منظور خواهد بود که برای آن اجازه داده شده است؛ ۴- اگر چنینی استفاده‌ای برای بهره‌برداری از اختراع ثبت شده‌ای (اختراع ثبت شده دوم) اجازه داده شود که نتوان از آن بدون تخطی از اختراع ثبت شده دیگر بهره‌برداری کرد، شرایط دیگری از جمله اینکه مالک اختراع ثبت شده اول باید برای استفاده از اختراع اظهار شده در ثبت دوم استحقاق اخذ پروانه متقابلی را بر پایه شرایط معقول داشته باشد.^۱

گفتار سوم: بررسی تطبیقی میان استثنایات وارد بر ثبت اختراعات در نظام

حقوقی ایران و انگلستان

همچنین در باب استثنایات وارد بر ثبت اختراع نیز مشابهت‌های زیادی میان حقوق ایران و انگلستان به چشم می‌خورد برای نمونه براساس ماده ۵ قانون اختراعات ایران، موارد زیر از حیطه‌ی حمایت از اختراع خارج است: الف- کشفیات، نظریات علمی، روش‌های ریاضی و آثار هنری؛ ب) طرح‌ها و قواعد یا روش‌های انجام کار تجاری و سایر فعالیت‌های ذهنی و اجتماعی؛ ج) روش‌های تشخیص و معالجه بیماری‌های انسان یا حیوان؛ د- منابع ژنتیک و اجزاء ژنتیک تشکیل دهنده‌ی آن‌ها و همچنین فرآیندهای بیولوژیک تولید آن‌ها؛ ه- آنچه قبلاً در فنون و صنایع پیش‌بینی شده باشد؛ و-

۱. Hilty , Reto and Liu , Kung Chung , " Compulsory Licensing : Practical Experiences and Ways Forward " , Springer , ۲۰۱۴ , p ۷۶ .

۲۴۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

اختراعاتی که بهره‌برداری از آن‌ها خلاف موازین شرعی یا نظم عمومی و اخلاق حسنه باشد.

در نظام حقوقی انگلستان، زمانی که به شخصی ورقه اختراع داده می‌شود، ورقه مزبور برای دارنده‌ی آن، دربردارنده‌ی حقوقی است که از وی در مقابل تعرضات اشخاص ثالث فاقد مجوز، حمایت می‌نماید. این تعرضات، اصطلاحاً نقض نامیده می‌شوند. در این نظام حقوقی، از سه نوع اختراع، محصول، فرآیند و محصول نشات گرفته از فرآیند حمایت می‌شود. در دعاوی نقض حق اختراع، دادگاه مکلف به مقایسه اختراع ثبت شده با وسیله یا فرآیندی است که توسط خواننده استفاده شده است. در صورت تشابه، خواننده ناقض است. اگر خواننده، اختراع را در یک محصول یا فرآیند بکار گیرد نیز خواننده مرتکب نقض قلمداد می‌شود. در حقوق انگلستان در خصوص نقض ورقه اختراع، توجه به دو مساله لازم است.^۱ از سویی، این مساله که آیا افعال ناقض در محدوده ادعا یا ادعاهای دارنده ورقه قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، اینکه آیا افعال ناقض در محدوده ادعا یا ادعاهای دارنده ورقه قرار می‌گیرد و از سوی دیگر این که آیا افعال ناقض تحت شمول عناوین مذکور در ماده ۶۰ قانون ۱۹۷۷ انگلستان می‌باشد یا خیر؟ ماده ۶۰ قانون اختراعات ۱۹۷۷ انگلستان، اعمالی را که نقض تلقی می‌گردد، شمارش نموده است. این ماده، نقض حق اختراع را انجام هر یک از افعال ذیل در قلمروی انگلستان، بدون رضایت دارنده ورقه تعریف می‌کند: ((۱- در مواردی که اختراع، محصول است: ساخت، فروش یا عرضه برای فروش، استفاده، وارد کردن، نگهداری آن برای فروش یا سایر موارد مشابه؛

۲. در مواردی که اختراع، فرآیند است: استفاده از فرآیند یا عرضه‌ی آن برای استفاده‌ی دیگران مشروط بر اینکه عامل بداند عمل وی مصداق نقض حقوق دارنده‌ی

۱. Prifti , Viola , ‘ ‘ The Breeder’s Exception to Patent Rights : Analysis of Compliance with Article ۳۰ of the TRIPS Agreement ‘ ‘ , Springer , p ۵۲ .

ورقه اختراع است یا این که این امر برای هر شخص متعارفی در همان اوضاع و احوال، آشکار باشد؛

۳. در مواردی که اختراع، فرآیند است: فروش محصولی که مستقیماً توسط فرآیند مزبور به دست آمده است یا عرضه‌ی محصول مزبور برای فروش، یا استفاده از آن محصول یا وارد کردن آن یا نگهداری چنین محصولی خواه نگهداری مزبور به منظور فروش باشد یا به منظور دیگر.)

همانگونه که ملاحظه می‌شود در حقوق انگلستان، محدوده حمایت از فرآیند گسترده است و شامل محصولات نشأت گرفته از فرآیند هم می‌شود. این قانون برای تحقق نقض، سه شرط را الزامی می‌داند: ۱- ثبت اختراع؛ ۲- وقوع عمل نقض در انگلستان؛ ۳- عدم رضایت دارنده‌ی ورقه اختراع.

در حقوق اختراعات ایران، قانونگذار در ماده ۲۶ و ۳۳ قانون ۱۳۱۰ و ماده ۱۵ قانون ۱۳۸۶، حقوق دارنده‌ی ورقه اختراع را برشمرد و لی در هیچکدام از این دو قانون، صریحاً مصادیق جزئی افعال ناقض را ذکر ننموده است لیکن در ماده ۶۰ قانون ۱۳۸۶، به گونه‌ای موسع، نقض حقوق مندرج در این قانون (از جمله حق اختراع) را عبارت دانسته است از ((انجام هرگونه فعالیتی در ایران که توسط اشخاصی غیر از مالک حقوق تحت حمایت این قانون و بدون موافقت او انجام می‌گیرد.)) قانونگذار با عبارت ((هرگونه فعالیت))، محدوده‌ی نقض را وسیع دانسته و بدین شکل، از همه‌ی حقوق انحصاری مالک حمایت نموده است. در مورد دارندگان اجازه‌ی استفاده (غیر از مالک) باید توجه داشت براساس ماده ۶۰ پیش گفته، ایشان نیز برای اقامه‌ی دعوا علیه ناقضین حق، باید از مسیر مالک اقدام نموده و در صورت امتناع یا عدم توانایی مالک در اقامه‌ی دعوا، خود می‌توانند راساً اقدام به تقدیم دادخواست نمایند.

همانگونه که بیان گردیده، ((نقض))، تجاوز به حقوق انحصاری مالک حق اختراع است ولی بعضی اقدامات، به رغم فقدان اجازه‌ی مالک، از قلمروی نقض خارج گردیده

۲۴۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

است. مطابق بند ۵ ماده ۶۰ قانون اختراعات انگلستان از جمله اعمالی که از عنوان نقض، مستثنی می‌باشند عبارتند از:

۱. اقداماتی که به طور خصوصی و به منظور اهداف غیرتجاری انجام شده باشند. با توجه به همین مساله، برخی از نویسندگان تاکید بر وجود توأم دو شرط خصوصی و غیرتجاری بودن، داشته‌اند. برخی از حقوقدانان، جدا کردن و مونتاژ کردن وسیله‌ی اختراعی را توسط یک فرد برای این که از نحوه‌ی کار آن مطلع شود، در این راستا مجاز اعلام نموده‌اند^۱

۲. اقداماتی که به منظور اهداف آموزشی که مربوط به موضوع اختراع است انجام شده باشند؛

۳. اقداماتی که شامل تهیه فی البداهه دارو برای یک شخص در داروخانه طبق تجویز پزشک یا دندانپزشک دارای مجوز باشند یا اقدامات اعمال شده بر دارویی که بدین نحو، تهیه شده است؛

۴. اقدامات مشتمل بر استفاده از یک محصول یا فرآیند در بدنه، ماشین آلات، تجهیزات، منضمات و سایر لوازم کشتی، منحصرًا برای نیازهای کشتی مربوطه، در موردی که به طور موقت یا تصادفی وارد آب‌های داخلی یا سرزمینی انگلستان شده است؛

۵. اقداماتی که شامل استفاده از یک محصول یا فرآیند در بدنه یا عملکرد هواپیما، هاورکرافت و یا وسیله‌ی دیگری باشند که به طور موقت یا تصادفی به انگلستان وارد شده یا از فضای هوایی یا آب‌های سرزمینی آن در حال عبور است و یا اقداماتی که مشتمل بر استفاده از لوازم (منضمات) هواپیما، هاورکرافت یا وسیله‌ی مزبور باشند.

۱. Bottemly , Sean , “ The British Patent System and the Industrial Revolution ۱۷۰۰-۱۸۵۲: From Privilege to Property ” , Cambridge University Press, ۲۰۱۴ , p ۳۶ .

بررسی تطبیقی فرآیند قانونی تجاری سازی حق اختراعات در ایران و انگلستان.....۲۴۵

در مقایسه با قانون ایران بایستی به بند ج ماده ۱۵ قانون ۱۳۸۶ مراجعه نمود که به موارد استثنایی نقض گواهی حق اختراع اشاره داشته است که موارد مشابهی را با قانون انگلستان در پی دارد:

۱. بهره برداری از کالاهایی که توسط مالک اختراع یا با توافق او در بازار ایران عرضه می شود؛

۲. استفاده از وسایل موضوع اختراع در هواپیما، کشتی و وسایل نقلیه زمینی سایر کشورها که به طور موقت یا تصادفی وارد حریم هوایی، آب های کشور یا مرزهای زمینی می شوند؛

۳. بهره برداری هایی که با اهداف آزمایشی درباره ی اختراع ثبت شده انجام می شود؛
۴. بهره برداری توسط هر شخصی که با حسن نیت قبل از تقاضای ثبت اختراع یا قبل از تاریخ تقاضای حق تقدم همان اختراع از اختراع استفاده می کرده یا اقدام جدی و موثری جهت آماده شدن برای استفاده از آن در ایران به عمل آورده است.

گفتار چهارم: بررسی تطبیقی حق تقدم در ثبت اختراع در نظام حقوقی ایران و

انگلستان

یکی از مسایل مهم در زمینه ی حق تقدم در اختراع در نظام حقوقی ایران و انگلستان است. حق تقدم آثار مهمی بر ثبت اختراع دارد که در ادامه بدانها پرداخته می شود. لازم به ذکر است که به موجب ماده ۹ قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجارتي ((متقاضی می تواند همراه با اظهارنامه ی خود طی اعلامیه ای حق تقدم مقرر در کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی مورخه ۱۲۶۱ ه.ش (۲۰ مارس ۱۸۸۳ میلادی) و اصلاحات بعدی آن را درخواست نماید...)) بنابراین، حمایت هایی که در کنوانسیون پاریس با پذیرش حق تقدم پیش بینی شده است، در حقوق ایران نیز موثر است. همانطور که از مفهوم حق تقدم پیداست، بارزترین اثر متصور برای حق تقدم، اولویت ذی حق برای ثبت اختراع است. اصل حق تقدم که

۲۴۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

یکی از اصول اساسی کنوانسیون پاریس است برای اتباع یک کشور این امکان را فراهم می‌آورد که حق ثبت اختراع را در چند کشور به دست آورند بدون این که اولین تقاضای ثبت بر تقاضاهای دیگر اثر گذاشته، مساله تقدم مطرح شود. کنوانسیون پاریس در قسمت ۱ بند الف ماده ۴ مقرر می‌دارد: ((کسی که با رعایت مقررات معمول در یکی از کشورهای عضو اتحادیه اظهارنامه مربوط به تقاضای ورقه اختراع... را شخصا و یا توسط قائم مقام قانونی خویش تسلیم نموده باشد، در مورد تسلیم اظهارنامه در سایر کشورهای اتحادیه در مهلت‌های مقرر ذیل از حق تقدم برخوردار خواهد شد.))؛ ((بنابراین، درخواست‌های بعدی که قبل از انقضای مواعد مذکور (۱۲ و ۶ ماه) در یکی از کشورهای عضو اتحادیه به عمل آید، به وسیله‌ی اعمالی که در این فاصله انجام خواهد گرفت از اعتبار نخواهد افتاد، خواه مخصوصا به موجب تسلیم درخواست دیگر یا انتشار اختراع یا بهره‌برداری از آن یا فروش نسخه‌هایی از طرح و نمونه صنعتی یا استعمال علامت باشد در هر حال این اعمال موجب هیچگونه حق یا مالکیت شخصی برای اشخاص ثالث نخواهد بود. (بند ب ماده ۴ کنوانسیون پاریس) لازم به ذکر است که ورقه‌های اختراع اعطایی به موجب بند ۵ ماده ۴ کنوانسیون پاریس از همان مدت حمایت ورقه‌های اختراع بدون حق تقدم برخوردار خواهند شد.

گفتار پنجم: در اراده طرفین نسبت به قرارداد

در حقوق کامان لا، یکی از شرایط اساسی تشکیل قرارداد، وجود قصد طرفین مبنی بر انعقاد یک قرارداد لازم الاجراء می‌باشد. بنابراین، چنانچه طرفین صراحتا بیان نمایند که قصد ایجاد یک قرارداد لازم الاجراء مطرح نبوده است، در این صورت دادگاه‌ها به قصد طرفین احترام گذاشته و چنین توافقنامه‌ای را فاقد اثر حقوقی و در نتیجه غیرقابل اجراء تلقی خواهند نمود.^۱ این مساله نه فقط در عرصه‌ی تجاری‌سازی حق اختراع بلکه در سایر قراردادها در حقوق انگلستان به چشم می‌خورد کما اینکه در رویه قضایی این

۱. Treitel , G.H , ‘ ‘ Treitel The Law of Contract ‘ ‘ , London , Sweet & Maxwell , ۱۹۹۵ , p ۳۲.

کشور نیز بدان استناد شده است برای نمونه در پرونده‌ی *Rose & Frank* قراردادی جهت پخش روزنامه بین طرفین امضاء شده بود که حاوی شرط زیر بود: ((این توافقنامه منعقد نشده است تا یک قرارداد قانونی و رسمی را تشکیل دهد و در نتیجه نباید مشمول قلمروی قضایی دادگاه‌های انگلستان و یا آمریکا قرار گیرد، بلکه این توافقنامه صرفاً بیان قصد طرفین و ثبت مقاصد و اهدافی است که طرفین داشته‌اند و به استناد سابقه‌ی کاری موجود، طرفین صادقانه و شرافتمندانه مفاد آن را اجراء خواهند کرد و بدین امر اطمینان کامل دارند.^۲) مجلس اعیان انگلستان در بررسی این پرونده رای داد که این توافقنامه صرفاً یک ترتیب شرافتمندانه بین طرفین بوده و فاقد اثر حقوقی می‌باشد.

مبحث دوم: بررسی تطبیقی شرایط شکلی تجاری سازی اختراعات در نظام حقوقی ایران و انگلستان

در مبحث اول در ارتباط با شرایط ماهوی تجاری سازی اختراعات در نظام حقوقی ایران و انگلستان به طرح موضوع پرداختیم در این مبحث در ارتباط با شرایط شکلی آن‌ها به بحث خواهیم پرداخت و مواردی همچون امکان اعطای مجوز اجباری و مدارک و هزینه‌های ثبت اختراعات مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گفتار اول: بررسی تطبیقی امکان اعطای مجوز اجباری

مقررات مربوط به مالکیت فکری به صاحبان آن، حقوق مالکانه انحصاری اعطاء می‌کند و آن‌ها حق دارند دیگران را از استفاده از آثار خود منع کنند؛ اما از آنجا که غایت مقررات مالکیت فکری، برقراری توازن بین حقوق خصوصی افراد و حقوق عمومی است نباید به صاحبان حقوق اجازه سوءاستفاده از حق داده شود زیرا مفاد هر حق، کم و بیش به مبانی اجتماعی آن محدود می‌شود. هیچ حقی، مطلق نیست و

۲. *Rose & Franck Co v. J.R. Crompton & Brothers Ltd* ; (۱۹۲۵) A.C. ۴۴۵ .

۲۴۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

هیچکس نمی‌تواند وجود حقی را وسیله‌ی ضرر زدن به دیگری قرار دهد. بنابراین، اگر مالک ورقه اختراع در دوره مقرر، اختراع ثبت شده را کلاً یا به اندازه‌ی کافی برای نیازهای بازار و عموم باشد به موقع عمل نگذارد یا اجازه بهره‌برداری از آن را با شرایط تجاری معقول به متقاضیان ندهد می‌توان گفت از حق خود سوءاستفاده کرده است. در این امر البته می‌توان به اصل ۴۰ قانون اساسی نیز رجوع کرد که مقرر می‌دارد: ((هیچکس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله‌ی اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.))

در واقع مجوز اجباری همانگونه که گفته شد اجازه‌ای است که توسط یک مقام صالح ملی (دولت یا اداره ثبت اختراع) صادر و به هر شخصی اعطاء می‌گردد تا از یک محصول یا فرآیند ثبت شده بدون اجازه دارنده‌ی آن استفاده نماید و در واقع، مجوز اجباری، استثنایی بر قوانین مربوط به ثبت اختراع می‌باشد. موارد مجوز اجباری در مورد حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان با یکدیگر متفاوت می‌باشد به طوری که در حقوق ایران، عمدتاً در صورت سوءاستفاده از حق اختراع، در مواقعی که منافع جامعه اقتضاء کند و در صورت عدم تجاری‌سازی ظرف مدت پنج سال، مجوز اجباری صادر می‌گردد.

گفتار دوم: بررسی تطبیقی مدارک و هزینه‌های ثبت اختراع

مدارک ثبت اختراع در ایران، شامل ادعاها، خلاصه‌ی اختراعات، توصیف مشروح اختراعات و نقشه‌های اختراع می‌گردد. همچنین فایل اسکن شده شناسنامه و کارت ملی مخترع یا مخترعان و فایل اسکن شده آخرین روزنامه رسمی برای اشخاص حقوقی و تقاضای ثبت اختراع می‌گردد. از نظر هزینه‌های ثبت اختراع هم قاعدتاً بین نظام حقوق ایران و انگلستان تفاوت‌های زیادی وجود دارد به نحوی که هزینه‌ی تشکیل پرونده برای اشخاص حقیقی، ۱۰۰۰ تومان و برای اشخاص حقوقی ۱۰۰۰۰ تومان، هزینه داوری و ارزیابی برای اشخاص حقیقی و حقوقی به طور متوسط بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومان با توجه به آیین‌نامه مرجع داوری، هزینه آگهی روزنامه رسمی،

حدود ۷۰ تا ۱۰۰ هزار تومان که به حجم آگهی بستگی دارد و هزینه شارژ اختراع، بین ۵۰۰ هزار تا ۵ میلیون تومان بوده که به نوع شخصیت حقوقی بستگی دارد. هزینه‌ی تمدید اختراع ثبت شده برای اشخاص ثبت شده در سال اول تا پنجم به ازای هر سال شارژ، ۱۰ هزار تومان، سال ششم تا دهم به ازای هر سال شارژ، ۲۰ هزار تومان، سال یازدهم تا پانزدهم به ازای هر سال، ۳۰ هزار تومان و سال شانزدهم تا بیستم به ازای هر سال، ۴۰ هزار تومان می‌باشد. نهایتاً برای حفاظت از اختراع برای مدت ۲۰ سال باید مبلغ ۵۰۰ هزار تومان پرداخت شود. این در حالی است که برای اشخاص حقوقی از جمله دانشگاه یا شرکت‌ها و موسسات دولتی و خصوصی، کلیه هزینه‌های ثبت اختراع برای شخصیت‌های حقوقی، ۱۰ برابر شخصیت حقیقی است. بنابراین، اگر در اختراعی دانشگاه یا شرکتی ۲۵ درصد سهم دارد، هزینه ثبت اختراع برابر است با ۲۵ هزار تومان برای بخش حقوقی و ۷ هزار و ۵۰۰ تومان برای بخش حقیقی و جمع هزینه پرداختی برای ثبت اختراع یک سال بالغ بر ۳۲ هزار و ۵۰۰ تومان خواهد شد.

همچنین نحوه نگارش اظهارنامه در نظام حقوقی ایران و انگلستان متفاوت می‌باشد به طوری که در نظام حقوقی اختراع ایران، هر اظهارنامه‌ای مشتمل بر سه بخش اصلی یعنی اجزاء و عناصر اختراعی - مثلاً در اختراع شیمیایی، مواد اولیه ذکر شود و در اختراعات مکانیکی، قطعات و لوازم مورد استفاده آورده شود - تکنیک ساخت یعنی به صورت گام به گام فعالیت‌های علمی صورت گرفته ذکر شود و کاربردها که کاربردهای بالفعل و بالقوه اختراع ذکر شود؛ می‌باشد. همچنین در تدوین اظهارنامه در نظام حقوقی ایران بایستی به ادعاهای اصلی و فرعی توجه شود. ادعاها (Claims) که شامل فهرستی از مواردی است که به اعتقاد مخترع، قلب و جوهره‌ی اختراع مورد نظر و وجه تمایز آن از کارهای قبلی است. در این راستا، تا حد امکان دامنه‌ی ادعاها بزرگ و گسترده نوشته می‌شود و حتماً ادعای اصلی مطرح شده باید در دامنه‌ی ادعاها وجود داشته باشند. براساس ماده ۱۱ آیین‌نامه اختراعات ایران، در اظهارنامه ثبت اختراع بایستی نکات ذیل رعایت شود: ۱- معقول بودن تعداد ادعاها با توجه به ماهیت اختراع

۲۵۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

و شماره‌گذاری ترتیبی آن‌ها؛ ۲- از اطلاعات افشاء شده در توصیف اختراع فراتر نرود و به طور کامل در توصیف اثبات و مدلل شده باشد؛ ۳- ویژگی‌های فنی قابل حمایت را با استفاده از جملات مثبت، بیان نماید؛ ۴- جز در موارد غیرقابل اجتناب، از ارجاع به نقشه‌ها یا توصیف امتناع گردد و تا حد ممکن از به کار بردن عباراتی مانند ((همان طور که در توصیف آمد)) یا ((همانطور که در نقشه‌ها نشان داده شده)) خودداری شود؛ ۵- در صورتی که برای فهم ادعا ارجاع به نقشه ضرورت داشته باشد، پس از بیان ادعا، شماره صفحه‌ی نقشه و علامت مشخص کننده‌ی آن در داخل پرانتز ذکر گردد؛ ۶- مشتمل بر شیوه‌ی اجراء و مزایای اختراع نباشد.

گفتار سوم: بررسی تطبیقی تحلیل حق ثبت اختراع در نظام حقوقی ایران و

انگلیس

یکی از موارد شکلی قانونی دیگر که در حقوق انگلستان برخلاف حقوق ایران به دقت تبیین شده است، تحلیل حق ثبت اختراع می‌باشد. در واقع، تحلیل حق ثبت اختراع به منظور اهدافی چون اجتناب از دوباره کاری (کاهش هزینه‌های پژوهشی)، انجام پژوهش از یک سطح دانش بالاتر، استفاده از راه‌حل جدید (شکل‌گیری ایده‌های نو)، توجه به جنبه‌های محافظت از اختراع، آگاهی از روندهای فنی و تجاری فناوری در دیگر کشورها، تعیین زمینه‌های مطمئن برای سرمایه‌گذاری و شناسایی اختراعات آزمایش شده به عنوان رویدادهای جدید صورت می‌پذیرد. در این ارتباط، مطالعه دفتر حق ثبت اروپایی نشان می‌دهد شرکت‌های کوچک و متوسط اروپایی سالانه ۲۰ میلیارد دلار بابت انجام تحقیقات تکراری (که امکان دسترسی به آن‌ها از طریق اطلاعات حق ثبت فراهم بوده است) به هدر می‌دهند. همچنین از نظر رویه قضایی، در جریان یک دعوی میان شرکت Polaroid از زیرمجموعه‌های شرکت SONY و شرکت Kodak که از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰ به طول انجامید، شرکت Kodak به دلیل نقض هفت حق ثبت اختراع توسط شرکت Polarid متحمل خسارتی بالغ بر ۳ میلیارد دلار گردید و بدین ترتیب، یکی از پرهزینه‌ترین نمونه‌ها در تاریخ مباحث حق ثبت اختراع

رقم خورد. به طور کلی، در تحلیل ثبت اختراع، مواردی چون وضعیت کلی اختراعات ثبت شده در سراسر دنیا در حوزه فناوری، شناسایی کشورهای پیشرو در فناوری، شناسایی سازمان‌های متخصص در زمینه ی فناوری، شناسایی کشورهای دارای بازار پرکشش برای سرمایه گذاری در فناوری، شناسایی مخترعان و دانشمندان برتر در سطح دنیا در فناوری، ترسیم چرخه ی عمر فناوری (براساس آمار اختراعات ثبت شده)، مشخص نمودن سال ورود هر یک از بازیگران به عرصه رقابت در فناوری، شناسایی و رصد اختراعات قدرتمند در حوزه فناوری و بررسی شتاب ثبت اختراعات در کشورهای با بازارهای پرکشش فناوری است.

مبحث سوم: ضعف‌های قانونی و اجرایی و نظری نظام حقوق ایران در زمینه ی تجاری سازی حق اختراع

در این مبحث، در قالب سه گفتار به ضعف‌های قانونی و اجرایی و نظری نظام حقوقی ایران در زمینه ی تجاری سازی حق اختراع خواهیم پرداخت.

گفتار اول: ضعف‌های قانونی در فرآیند تجاری سازی حق اختراع

در قانون ثبت اختراعات ۱۳۸۶ دو ایراد اساسی به چشم می‌خورد که بر فرآیند تجاری سازی حق اختراع نیز تاثیر می‌گذارد: الف) فرآیند ثبت اختراعات: با اینکه در قانون برنامه پنجم توسعه، رایه گواهی ممیزی علمی اختراعات از سوی مراجع ذیصلاح برای ثبت ضروری شمرده شده است اما بررسی شیوه اجرای قانون فعلی نشان می‌دهد که ثبت اختراعات در ایران تا حد زیادی به شیوه اعلامی دنبال می‌شود. ب) افشای اختراعات: افشای اختراعات در ایران از سه دیدگاه چگونگی افشاء، زمان افشاء و کفایت افشاء در مقایسه با کشورهای دیگر از ضعف‌های زیادی برخوردار است. همچنین موارد مستثنا از اختراع یعنی عدم شمول منابع ژنتیک و اجزای تشکیل دهنده آن‌ها و همچنین فرآیندهای بیولوژیک تولید آن‌ها از قابلیت ثبت به عنوان اختراع،

۲۵۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

موجب تفسیرهای متعددی شده و در عمل ثبت اختراعات در حوزه بیولوژیکی را دچار چالش کرده است.

در قانون ایران، قانونی تحت عنوان ثبت مدل‌های مصرفی وجود ندارد. این در حالی است که این امر در حقوق انگلستان به یک عرف قانونی تبدیل شده است. یکی دیگر از ضعف‌های موجود در تدوین لایحه جدید حمایت از مالکیت صنعتی است که با توجه به ایرادات متعدد وارده بر قانون ثبت اختراعات ۱۳۸۶ در سال ۱۳۹۴ به مجلس ارایه شد و اکنون در کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس در حال رسیدگی است. مهمترین ضعف این لایحه، انشقاق مرجع ثبت است. در این لایحه، وزارت صنعت، معدن و تجارت مسئول بررسی فنی و محتوایی موضوعات مالکیت صنعتی (اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری) شده و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، ثبت و صدور گواهینامه آن‌ها را بر عهده خواهد داشت. از طرف دیگر، تایید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ارزیابی و احراز شرایط ماهوی اختراعات لازم شمرده شده است. این چند مرجعی بودن ثبت اختراعات باعث سردرگمی مخترعان و اختلال در فرآیند تجاری‌سازی اختراعات می‌گردد.

گفتار دوم: ضعف‌های نظری در فرآیند تجاری‌سازی حق اختراع

یکی دیگر از ضعف‌های اصلی وارد بر فرآیند تجاری‌سازی حق اختراع در ایران، عدم توجه به چارچوب‌ها و دوره زمانی و مکانی متفاوت پیدایش گفتمان‌های تجاری‌سازی حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان می‌باشد این بدان معنا است که کارگزاران اجرایی و تقنینی کشور درصدد هستند بدون توجه به تفاوت ارزش‌ها و باورها و نظام‌های حقوقی و اخلاقی زمانه متفاوت دو کشور، همان نظام تجاری‌سازی حق اختراع در اروپا و من جمله انگلستان را در ایران پیاده نمایند. از شروع موج اول انقلاب صنعتی تاکنون کشورهای جهان سوم از جمله ایران به طور نسبی با کاهش شدید درآمد ناخالص ملی و فقر گسترده مواجه شدند. اختلاف درآمدی ایران در مقایسه با ۱۰ کشور دارای درآمد بالاتر، اختلاف قابل توجهی را نشان می‌دهد. انقلاب

دانش محور منجر به ایجاد بازدهی های صعودی و رشد فزاینده ای کشورهای را که وارد آن شده اند، گردیده است. رشد فزاینده ای که در اثر این انقلاب ایجاد شده، با انقلاب صنعتی دوم قابل مقایسه نیست. بنابراین، در صورت عدم توجه به آن در کشورهای در حال توسعه، اختلاف و شکاف درآمدی و عمق نابرابری ها به صورت فزاینده ای افزایش خواهد یافت. درآمد سرانه ای کشور لوکزامبرگ که در صدر جدول قرار گرفته است، در سال ۲۰۰۹ تقریباً ۲۳ برابر درآمد سرانه کشور ایران است. مهمترین مساله برای کشور، توسعه همه جانبه و کاهش شکاف درآمدی است. درآمد کشور ایران مبتنی بر نفت می باشد. در حالی که درآمد کشورهای توسعه یافته حاصل از صادرات کالاهای با فناوری و دانش بالا حاصل می شود. کاهش این شکاف درآمدی چشمگیر، بین درآمد کشور ایران و کشورهای توسعه یافته، با تکیه بر درآمدهای نفتی امکان پذیر نمی باشد. همچنین اگر بخواهیم مراحل انقلاب صنعتی را طی کرده و سپس وارد اقتصاد دانش محور شویم، زمان زیادی از دست خواهد رفت. این امر موجب شد تا ضرورت راه اندازی شرکت های دانش بنیان بر مسئولین کشور روشن گردیده فلذا در سال ۸۹، قانون حمایت از شرکت ها و موسسات دانش بنیان و تجاری سازی نوآوری ها و اختراعات در مجلس تصویب گردید که طبق این قانون، حمایت ها و تسهیلات قابل اعطاء به شرکت های دانش بنیان عبارتند از: ۱- معافیت از پرداخت مالیات، عوارض، حقوق گمرکی، سود بازرگانی و عوارض صادراتی به مدت ۱۵ سال؛ ۲- تامین تمام یا بخشی از هزینه تولید، عرضه یا به کارگیری نوآوری و فناوری با اعطای تسهیلات کم بهره یا بدون بهره بلند مدت یا کوتاه مدت بر طبق عقود شرعی؛ ۳- اولویت استقرار شرکت های دانش بنیان در محل پارک های علم و فناوری، مراکز رشد، مناطق ویژه اقتصادی و یا مناطق ویژه علم و فناوری؛ ۴- اولویت واگذاری تمام یا بخشی از سهام مراکز و موسسات پژوهشی دولتی قابل واگذاری به شرکت های دانش بنیان؛ ۵- ایجاد پوشش بیمه های مناسب برای کاهش خطر پذیری محصولات و دستاوردهای دانش، نوآوری و فناوری؛ ۶- تسهیل شرایط مناقصه و تمهید امکان مشارکت شرکت های

۲۵۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

دانش بنیان. هم چنین در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پیش‌نویس آیین‌نامه ((ایجاد شرکت‌های زایشی)) در دست تهیه است که ابلاغ خواهد شد.

از سوی دیگر بنا به آمارهای بین‌المللی، رتبه‌ی علمی بین‌المللی ایران در پایگاه‌های استنادی آی. اس. آی و هم پایگاه استنادی اسکوپوس طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ میلادی رشد خیره‌کننده‌ای داشته است به طوری که می‌توان این رشد را در جدول ذیل مشاهده نمود. جایگاه اول علمی منطقه یا شانزدهم جهان، بهبودی ملموسی را در شاخص‌های رشد اقتصادی ایجاد نکرده است. این در حالی است که علم و دانش در اقتصاد امروزی مهمترین عامل تولید است. مقایسه‌ی آمارهای حاصله نشان می‌دهد که ایران در مقایسه با کشورهای با درآمد سرانه بالا، که جزء اقتصادهای برتر دنیا هستند از نظر رتبه‌ی علمی و تعداد مقالات علمی نه تنها فاصله‌ی چندانی ندارد بلکه نسبت به برخی از آن‌ها برتری نیز دارد. اما مقایسه شاخص نوآوری جهانی نشان می‌دهد که رتبه ایران در مقایسه با این بسیار پایین است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تنها تعداد مقالات و ارتقای رتبه‌ی علمی نمی‌تواند منجر به پیشرفت کشورها و رشد اقتصادی و درآمد سرانه‌ی آن‌ها گردد. همچنین، بررسی شاخص نوآوری بانک جهانی نشان می‌دهد که با وجود این که یکی از زیر شاخص‌های این شاخص تعداد مقالات علمی می‌باشد اما مقدار این شاخص برای ایران در مقایسه با این کشورها پایین است. این نشان می‌دهد که وضعیت ایران از نظر زیر شاخص‌های دیگر یعنی ثبت اختراع و دریافت‌ها و پرداخت‌های مربوط به حق امتیاز بسیار ضعیف هستند.

این در حالی که تجاری‌سازی حق اختراع در حقوق انگلستان کاملاً در بستر متفاوتی رشد یافته است به طوری که ضرورت رشد و اشتغال‌زایی در سطح بنگاه‌های کوچک و متوسط اصلی‌ترین دلیل توجه به این مبحث بوده است. در این زمینه، سه عامل سرمایه اندک، عدم نیاز به تخصص‌های بالا و بازار ساده فروش محصولات موثر بوده است از جمله این که در مورد سرمایه اندک می‌توان گفت که چون ضریب سرمایه در واحدهای کوچک تولیدی در انگلستان، پایین است، لذا احداث اینگونه واحدها به

سرمایه کمتری نیاز دارند و بدین ترتیب می‌توان با جذب سرمایه‌های اندک موجود در جامعه واحدهای مزبور را ایجاد نمود یا در مورد نیاز به تخصص‌های بالا باید گفت که به علت مکانیکی بودن ابزار و ماشین آلات واحدهای کوچک تولیدی در انگلستان، این گونه واحدها نیاز چندانی به نیروهای انسانی با تخصص‌های بالا ندارند. لذا بنگاه‌های کوچک و متوسط قادرند نیروی انسانی نیمه ماهر بیشتری را جذب کرده و سطح اشتغال جمعیت فعال حتی جمعیت فاقد هرگونه مهارت را بالا ببرند.

همچنین انگلستان هدف اصلی سیاست‌های کلی خود در زمینه تجاری‌سازی حق اختراع را رسیدن به یک جامعه اطلاعاتی قرار داده است که در جهت تحقق این هدف کلی، اهداف جزئی زیر آرایه گردیده است: الف) افزایش قابلیت همکاری و توسعه زیرساختارها در سراسر اروپا؛ ب) آزمون کاربردهای اجتماعی فناوری اطلاعات در جوامع و شفاف‌سازی این کاربردها؛ ج) تسریع درک بنگاه‌های کوچک و متوسط دانش بنیان از فناوری اطلاعات در جهت خلق و آفرینش راهبردهای تجاری جهانی و د) ارتقای همکاری دولت در برنامه‌های تحقیقاتی با موسسات خصوصی و غیره. هسته و کانون سیاست‌های دولت انگلستان در زمینه‌ی تجاری‌سازی حق اختراع، ایجاد رقابت در بازار فناوری اطلاعات است.

گفتار سوم: ضعف‌های اجرایی در فرآیند تجاری‌سازی حق اختراع

در زمینه‌ی تجاری‌سازی حق اختراع، علاوه بر ضعف‌ها و ایرادات قانونی در نظام حقوقی ایران، ضعف‌های اجرایی نیز به شدت مشاهده می‌گردد. این امر موجب شده است در مورد جایگاه ایران در ثبت اختراع در عرصه بین‌المللی، متأسفانه جایگاه خوبی نداشته باشیم. از بین ۱۴۴ کشور به لحاظ امنیت روانی ناشی از ثبت حقوق مالکیت فکری در رتبه ۱۲۷ ام قرار گرفته‌ایم که اصلاً در شان ایران اسلامی نیست. دلیل اصلی این امر، اعتبار کم گواهی صادره و احساس عدم وجود ضمانت اجرایی برای آن است به طوری که تنها دادگاه پیگیری شکایات این حوزه فقط در تهران است و احکام آن

هنوز دقیق و بازدارنده نیست. از سوی دیگر، نگاه حقوقی و قضایی به این مساله باعث شده است در ثبت اختراعات، اصالت با ثبت باشد نه با اختراعات. لذا وقتی در نظام حقوقی ایران گفته می‌شود اصالت با ثبت است، لاجرم آن را حقوقی هم می‌بینند که اساساً نگاه غیر دقیق و ناقصی است و به زوایای فنی و فناورانه توجه نمی‌شود.

علیرغم اقداماتی که در زمینه‌ی برطرف نمودن نقاط ضعف تجاری‌سازی حق اختراع شده است و می‌تواند شامل مواردی چون ((ثبت و اعتبار سنجی مالکیت فکری در حوزه‌ی علم و فناوری در قوه مجریه))، ((ایجاد نهاد دادرسی تخصصی علم و فناوری برای رسیدگی به شکایات و دادخواهی در قوه قضاییه))، ((ایجاد نظام ثبت اختراع امتحانی در حوزه‌های اولویت‌دار))، ((اصلاح و ترمیم و تکمیل نظام پشتیبان ثبت اختراع و اکتشاف از جمله دفاتر خصوصی تنظیم و پیگیری حقوقی ثبت اختراع و اکتشاف، دفاتر خصوصی تحلیل اختراع و اکتشاف و مراکز اطلاع‌رسانی فناوری)) و نهایتاً ((تقویت و ساماندهی قوانین و مقررات مالکیت فکری در حوزه حق اختراع و سایر حقوق مالکیت صنعتی)) را در برگیرد اما در این راستا می‌توان به مواردی همچون وظایف نهادهای حاکمیتی برای بهبود کسب و کار شرکت‌ها با استفاده از ابزار مالکیت فکری، آگاهی بخشی و آموزش، فراهم نمودن امکان دسترسی به بانک اطلاعات ثبت اختراع برای مخترعین، حمایت در بخش تجاری‌سازی، ایجاد انگیزه‌هایی همانند معافیت‌های مالیاتی برای شرکت‌های دانش بنیان، ایجاد انگیزه برای خلاقیت در نهادهای شبه دولتی و عمومی ایران مرتبط با تحقیق و توسعه، تدوین راهبرد مالکیت فکری برای شرکت‌ها از سوی نهادهای اجرایی، شناسایی موانع استفاده‌ی موثر از حق اختراع در کسب و کار ایرانی مثل هزینه و زمان، ضعف در فایل و درافتینگ، عدم استفاده از بانک‌های اطلاعاتی ثبت حق اختراع و حمایت‌های مالی برای ترویج تجاری‌سازی و ثبت اختراع برای شرکت‌های کوچک مانند حق‌الثبت کمتر و... به عنوان ضعف‌ها و در عین حال ضرورت‌های عینی برای ورود دستگاه‌های اجرایی و حاکمیتی به منظور برطرف نمودن اشاره نمود.

همچنین علیرغم مزیت‌های فراوان عضویت جمهوری اسلامی ایران در معاهدات بین‌المللی ناظر بر حقوق مالکیت صنعتی از جمله حق اختراع همچون کنوانسیون پاریس و معاهده مادرید، برای شرکت‌های تولیدکننده داخلی که آگاهی لازم از قوانین را ندارند، زنگ خطر جدی به شمار می‌رود زیرا با ثبت علامت و اختراع توسط خارجیان در ایران حق انحصاری شرکت‌های تولیدکننده داخلی از بین خواهد رفت به عنوان مثال ثبت علامت تجاری Nano Plasma توسط شرکت LG در ایران در طبقه ۱۱ مربوط به کلیه لوازم خانگی یا ثبت اختراع گل حفاری در زیر دریا توسط شرکت توتال در ایران مربوط به صنعت نفت یا ثبت دارو ضد چربی و فشار خون بالا توسط شرکت فایزر در ایران مربوط به صنعت دارویی.

از منظر تاثیربخشی نیز بین قوانین ناظر بر تجاری‌سازی حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان، تفاوت وجود دارد چنان که برای نمونه، قانون ثبت اختراعات سنگاپور (۲ فوریه ۱۹۹۵) دقیقاً بر مبنای قانون ثبت اختراعات ۱۹۷۷ بریتانیا نوشته شده است. همچنین، قانون ثبت اختراعات انگلستان ۱۹۷۷ به منظور قادر ساختن بریتانیا به تطبیق با تعهداتش با کنوانسیون اروپایی ۱۹۷۳ ثبت اختراعات اروپایی تدوین شد و بنابراین، بعد بین‌المللی چه در تاثیرگذاری و چه در تاثیرپذیری تجاری‌سازی اختراعات در انگلستان دیده می‌شود.^۱ این در حالی است که چنین نگاهی همچنان در نظام حقوقی ایران غایب می‌باشد.

مبحث چهارم: بررسی تطبیقی روش‌های تجاری‌سازی حق اختراع در

نظام حقوقی ایران و انگلستان

در این مبحث در ارتباط با تطبیق دیدگاه تجاری‌سازی حق اختراع در نظام حقوقی ایران و انگلستان به طرح می‌پردازیم. نخست به انواع روش‌های تجاری‌سازی حق

۱. Wei , George , ‘‘ An Introduction to Genetic Engineering , Life Sciences and the Law ‘‘ , NUS Press , ۲۰۰۲ , p ۱۶۶ .

۲۵۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

اختراع و روش‌های تجاری‌سازی آن در حقوق ایران و انگلستان به منظور یک نوع یادآوری پرداخته می‌شود و سپس به مهمترین تفاوت بین این دو که در قراردادهای لیسانس است پرداخته می‌شود.

یکی از تفاوت‌های اساسی میان نظام تجاری‌سازی حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان، ورود بخش خصوصی به عرصه تقنین و تنظیم قواعد مرتبط در این حوزه می‌باشد. برای نمونه، در دانشگاه کمبریج، تجاری‌سازی اختراعات تحت نظارت و حمایت نهادی وابسته به دانشگاه تحت عنوان Cambridge Enterprise قرار می‌گیرد. این نهاد خصوصی و وابسته در تمامی مراحل تجاری‌سازی حق اختراع با دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه همکاری نموده و به ثبت و انعقاد قرارداد لیسانس و سرمایه‌گذاری برای تشکیل شرکت‌های دانش بنیان کمک می‌نماید. این در حالی است که در نظام حقوقی ایران مشابه این چنین تاسیسی دیده نمی‌شود.^۱ توجه به تجاری‌سازی حق اختراع حتی در سطح حاکمیتی نیز در نظام حقوقی انگلستان به چشم می‌خورد به نحوی که کمیته‌ای تحت عنوان ((کمیته دانش و فناوری)) در مجلس عوام انگلستان عهده‌دار بهبود فرآیند تجاری‌سازی حق اختراع شده است و در این زمینه، صندوق موسوم به (صندوق استقبال) تاسیس نموده است که پنج نوع تامین مالی اختراعات را انجام می‌دهد: ۱- تامین مالی اختراعات در حوزه مراقبت‌های پزشکی؛ ۲- تامین مالی اختراعات راهبردی؛ ۳- تامین مالی در حوزه اکتشافات دارویی؛ ۴- تامین مالی چالش‌های اختراعات حوزه سلامت؛ ۵- تامین مالی مراقبت‌های قابل استطاعت بهداشتی در هند.^۱ همچنین دولت انگلستان اخیراً راهبردی تحت عنوان ((راهبرد نوآوری و پژوهش برای رشد^۲)) را منتشر نموده که طبق آن، برنامه‌هایی برای همکاری با کسب

۱. For more information see : www.cam.ac.uk/research/innovation-at-cambridge/commercialization-at-Cambridge (last visit ۱۶ / ۱۲ / ۲۰۱۷)

۱. See “ House of Commons Science and Technology Committee : Briding the valley of death : improving the commercialization of research ” , February ۲۰۱۲ , pp ۱-۲ .

۲. “ Innovation and Research Strategy for Growth ”

و کارهای تجارتي و تقویت رشد علم محور بخش خصوصی گنجانده شده است. به طور کلی در انگلستان در سال‌های اخیر، اقدامات قانونی ذیل برای تقویت تجاری سازی اختراعات صورت گرفته است. ابتکاراتی که از سوی هیئت راهبرد فناوری صورت گرفته است از جمله مراکز پرتاب^۳، ابتکارات پژوهش‌های کسب و کارهای کوچک^۴ و مشارکت در انتقال دانش^۵. اعتبارات مالیاتی تحقیق و توسعه که تخفیف و معافیت‌های مالیاتی را برای تحقیق و توسعه فناورانه در نظر گرفته است. پیش‌بینی بسته‌ای تحت عنوان ((بسته ثبتی^۶)) به منظور کاهش مالیات بر ثبت اختراعات از سال ۲۰۱۳ میلادی و صندوق نوآوری تحصیلات تکمیلی^۷ که به منظور تامین مالی انتقال فناوری و دانش در دانشگاه‌ها از طریق شورای تامین مالی تحصیلات تکمیلی انگلستان^۸ در نظر گرفته شده است.

در زمینه شکلی به نظر می‌رسد ضعف‌هایی در تجاری سازی اختراع در حقوق انگلستان نسبت به حقوق ایران مشاهده می‌شود به نحوی که اگرچه قوانین ثبت اختراعات در کل بریتانیا یکسان است اما انگلستان و ولز قواعد شکلی و دادگاه‌های مشترک و واحدی را عهده‌دار رسیدگی به شکایات حق اختراع نموده‌اند در حالی که اسکاتلند و ایرلند شمالی دادگاه‌ها و قواعد شکلی متفاوتی در این زمینه دارند. همین انشقاق شکلی در زمینه حق اختراعات در بریتانیا، یکی از بارزترین نقاط ضعف آن نسبت به حقوق ایران می‌باشد.^۱

روش‌های تجاری سازی اختراعات به چهار شکل استفاده مستقیم مالک (تاسیس شرکت یا مشارکت با سرمایه‌گذار)، فروش کامل امتیاز ثبت اختراع موسوم به

۳. "Catapult Centers"

۴. "The Small Business Research Initiative (SBRI)"

۵. "Knowledge Transfer Partnerships (KTPs)"

۶. "Patent Box"

۷. "Higher Education Innovation Fund"

۸. "The Higher Education Funding Council for England (HEFCE)"

۱. Sterpi , Massimo and Calame , Thierry , "Patent Litigation : Jurisdictional Comparisons " , Sweet & Maxwell , ۲۰۱۱ , p ۴۶۶ .

۲۶۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

Assignment، اعطای امتیاز بهره‌برداری یا همان قرارداد لیسانس و روباتی می‌باشد. لیسانس دهی یکی از شیوه‌های تجاری‌سازی است. البته به صورت اجاره دادن فناوری به شرکتی یا شرکت‌های متقاضی فناوری. قراردادهای لیسانس در حقوق انگلستان به سه صورت انحصاری حتی مالک (Exclusive)، انحصاری به غیر از مالک (Sole) و غیرانحصاری (Non-Exclusive) و با توجه به سه معیار مدت، جغرافیا و تعداد منعقد می‌گردند.^۲

تشکیل شرکت‌های انشعابی دانشگاهی به عنوان یکی از فعالیت‌های بارز کارآفرینی دانشگاهی، یکی از ساز و کارهای رو به گسترش انتقال فناوری از دانشگاه‌ها و سازمان‌های تحقیقاتی است که می‌تواند بیشترین بازگشت مالی را برای دارندگان فناوری به همراه داشته و نقش مهمی را در توسعه اقتصادی محلی و ملی ایفاء نماید. شرکت‌های انشعابی دانشگاهی، اساساً شرکت‌های تازه تاسیس هستند که بر مبنای دانش و فناوری تولید شده در دانشگاه و جهت تجاری‌سازی آن تشکیل می‌شوند و معمولاً اعضای از دانشگاه که در توسعه فناوری مربوطه شرکت داشته‌اند، جزو بنیانگذاران شرکت می‌باشند.^۳ به طور کلی، هر شرکت انشعابی چهار ویژگی بارز دارد: ۱- جدید بودن: یک شرکت انشعابی دانشگاهی، شرکتی جدید است با جایگاه قانونی متفاوت که نه وابسته تحت کنترل دانشگاه و نه حاصل توسعه‌ی دانشگاه محسوب می‌شود بلکه ساختار مستقلی است که فعالیت‌های سودآور انجام می‌دهد؛ ۲- ایجاد شده توسط دانشگاه: دومین ویژگی هر شرکت انشعابی دانشگاهی، آن است که صرفاً توسط دانشگاه ایجاد می‌گردد؛ ۳- جهت بهره‌گیری از دانش تولید شده توسط فعالیت‌های دانشگاهی: این دانش نه تنها شامل نوآوری فناوری و ثبت اختراعات بلکه شامل دانش‌های فنی اندوخته شده در افراد در طی فعالیت‌های دانشگاهی آن‌ها نیز

۲. Bok , Derek , ' Universities in the Marketplace : The Commercialization of Higher Education ' , Princeton University Press , ۲۰۰۹ , p ۱۷۶ .

۳. Prinz , Worald , ' Patent and Technological Progress in a Globalized World ' , Springer Science and Business Media , ۲۰۰۸ , p ۳۴۴ .

می گردد؛ ۴- چشم انداز سودآوری: هدف کلی یک شرکت انشعابی دانشگاهی، بردن ایده به حوزه ی کسب و کار و کسب سود است.^۱

به طور کلی، شرکت های انشعابی دانشگاهی خود به چهار دسته کلی تقسیم می گردند که عبارتند از: ۱- شرکت های زیرساختی: این شرکت ها به جستجوی سرمایه گذار در طی مراحل اولیه ی رشد خود تمرکز دارند. یافته ها نشان می دهد اغلب شرکت های انشعابی با رشد بالا دارای جریان مالی منفی هستند و بیشترین بخش از سرمایه خود را نه در توسعه کسب و کار، بلکه بازاریابی یا فروش و بلکه در توسعه ی فناوری و ساخت پلتفرم استفاده می کنند.^۲ ۲- شرکت های محصول محور: شرکت های دسته دوم، شرکت هایی هستند که ارایه کننده ی محصولات و خدماتی هستند که به سرعت توسط مشتریان خریداری می شوند و بنابراین، این شرکت ها می توانند در سال های اولیه، درآمد خود را به سرعت افزایش دهند. این شرکت ها معمولاً زودتر سودآور می شوند. نیاز مالی کمتری دارند و سریعتر به نقد شوندگی و سودآوری برای سرمایه گذاران خود می رسند و درآمد سریع از جذابیت های این شرکت ها است.^۳ در مجموع، طرح های کسب و کار قوی تر با شرکت های کوچکتر ولی با بازار با کاربردهای متمرکز نسبت به شرکت های مقیاس بزرگتر و محصولات وسیعتر موفق تر هستند؛^۳ شرکت هایی که از محصول به پلتفرم حرکت می کنند: شرکت های مبتنی بر فناوری جدید که با تک محصول شروع می کنند و سپس پایه فناوری های خود را با جهت گیری مشتری توسعه می دهند. معمولاً، بنیانگذاران این شرکت ها دارای تجربیات کسب و کار بوده و علاقه مند به محصولات نزدیک به بازاری هستند که شرکت والد آن را به علل

۱. فکور، بهمن، شناخت شرکت های انشعابی دانشگاهی و انواع آنها، فصلنامه تخصصی پارک ها و مراکز رشد، شماره ۲۰، ۱۳۸۸، ص ۱۲.

۲. Schaufeld, Jerome, 'Commercializing Innovation: Turning Technology Breakthroughs into Products', Apress, ۲۰۱۵, p ۱۵۴.

۳. Stehr, Nico, 'Who Owns Knowledge? Knowledge and Law', Transaction Publishers, ۲۰۱۱, p ۱۳۴.

۱. Allen, Thomas and O' Shea, Rory, 'Building Technology Transfer within Research Universities', Cambridge University Press, ۲۰۱۴, p ۱۲۳

مختلف مثلا جا نداشتن محصول در راهبرد اصلی یا برآوردن نشدن الزامات شرکت به علت اندازه‌ی بازار و.. پشتیبانی نمی‌کند. در این وضعیت، بنیانگذاران شرکت جدید شرکت والد را ترک کرده و در محصول قابل بازاریابی با نیازهای مشتریان محصولات جدیدی را نیز توسعه داده و راهبرد خود را از تک محصولی به چند محصولی براساس نیاز مشتریان تغییر می‌دهند. ۴. شرکت‌های کاونده: مدل کسب و کار این شرکت‌ها با بهبود دانش کارآفرینان از منابع و فرصت‌ها تغییر می‌یابد. در واقع، مدل کسب و کار این شرکت‌ها تحت تاثیر فعل و انفعال دانش و تجربیات قبلی کارآفرینان و شدت نیازهای منابعی آن‌ها قرار دارد. در واقع، بسیاری از شرکت‌های انشعابی دانشگاهی بدون داشتن ایده‌ی روشنی از چگونگی ایجاد ارزش، کار خود را شروع می‌کنند و زمان قابل توجهی را در جستجوی رویکرد صحیح برای ایجاد ارزش در سال‌های اول پس از تاسیس صرف می‌کنند و به همین لحاظ، آن‌ها را کاونده توصیف می‌کنند. این گروه، معمولا فرضیه‌های مختلفی را در مورد جایگاه خود در بازار مورد آزمایش قرار می‌دهند. بودجه‌های انکوباتوری متصل به دانشگاه‌ها و بودجه‌های نمونه سازی، اولین سرمایه‌گذاری را برای این شرکت‌ها فراهم می‌سازند تا آن‌ها بتوانند جستجوی خود را برای پیدا کردن ساز و کاری معتبر برای ایجاد ارزش انجام دهند.^۲

یکی از موضوعات مهم در بحث قراردادهای ليسانس در زمینه‌ی قرار دادن عوض یا عدم آن می‌باشد. در توضیح این مطلب بایستی گفت که ليسانس‌ها از جنبه‌های متعدد به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند. ليسانس از حیث امکان یا عدم امکان فعالیت سایر اشخاص در محدود ليسانس به ليسانس انحصاری، ليسانس منفرد و ليسانس غیرانحصاری تقسیم می‌شود. همچنین ليسانس را از حیث میزان حقوق اعطاء شده به ليسانس محدود و ليسانس مطلق تقسیم نموده‌اند. یکی از تقسیم بندی‌های ليسانس‌ها که با بحث نحن فیه ارتباط بیشتری دارد، تقسیم ليسانس به ليسانس ساده و ليسانس

۲. De Geeter , Melvin Joseph , ‘‘Technology Commercialization Manual : Strategy , Tactics and Economics for Business Success ‘‘ , Med-Launch , Inc , ۲۰۰۴ , p ۷۶ .

قراردادی است. در تعریف لیسانس ساده بیان شده است که ((لیسانس صرفنظر نمودن یکطرفه از بعضی حقوق قانونی می‌باشد که لیسانس دهنده به موجب قانون حق اعمال آن حقوق را در برابر طرف مقابل داشته است. لیکن از طریق لیسانس، لیسانس دهنده متعهد می‌شود که آن حقوق را در برابر لیسانس گیرنده اعمال ننماید.^۱) نکته شایان ذکر در تعاریف فوق، اشاره آن‌ها به یکجانبه بودن لیسانس می‌باشد. اما باید توجه داشت که تعاریف فوق صرفاً به ((لیسانس ساده)) که در برابر ((لیسانس قراردادی)) که دارای عوض می‌باشند اشاره دارند. در واقع، در یک تقسیم‌بندی کلی و اولیه، لیسانس بر دو نوع است. یکی لیسانس ساده که یکجانبه و بدون عوض بوده و در واقع صرف اجازه استفاده یا بهره‌برداری از اموال یا حقوقی است که حقوق از جمله حق اختراع آن‌ها را محترم شناخته و استفاده از آن‌ها را بدون مجوز ممنوع می‌داند. نوع دیگر، لیسانس قراردادی است که برخلاف نوع اول، دارای عوض بوده و در واقع نوعی قرارداد می‌باشد. برخلاف لیسانس ساده که عوض در آن وجود ندارد، در قرارداد وجود عوض ضروری بوده و در واقع یکی از ارکان تشکیل قرارداد در حقوق کامن‌لا، عوض می‌باشد. در تعریف قرارداد در حقوق انگلستان بیان شده است: ((قرارداد عبارت از توافق بین دو یا چند شخص برای ایجاد تعهدات بین آن‌ها می‌باشد.)) به موجب این تعریف اولاً در قرارداد برخلاف لیسانس ساده توافق دو طرف وجود دارد ثانیاً برخلاف لیسانس ساده که تعهد به معنای دقیق کلمه وجود نداشته و بلکه صرف اذن است، در قرارداد دو تعهد (دو عوض) در برابر یکدیگر قرار دارند.^۱

در این که لیسانس قراردادی دارای ماهیت قرارداد بوده و کلیه آثار و نتایج قراردادها را به دنبال دارد تردیدی نیست. اما بحث در خصوص آن است که لیسانس ساده که

۱. صابری، روح‌الله؛ قراردادهای لیسانس، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷، صص ۶۰-۶۱.

۱. Touhill , Joseph and Touhill , Gregory , “ Commercialization of Innovative Technologies : Bringing Good Ideas to the Marketplace “ , John Wiley and Sons , ۲۰۱۰ , p ۱۷ .

۲۶۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

یکی از نهادهای معمول در زمینه‌ی بهره‌برداری از حق اختراع است نیز طبق حقوق ایران و انگلستان، قرارداد محسوب می‌شود یا خیر؟ لیسانس ساده را می‌توان در فقه با نهاد ((اذن ساده - صرف اذن)) یا تا حدودی با ((اباحه انتفاع)) مشابه دانست.^۲ اما برای پاسخ به پرسش بالا در مورد حقوق انگلستان و ایران نخست بایستی به نقش عوضین در قراردادهای هر کدام از این نهادها توجه نمود. در حقوق کامن‌لا، عوض به عنوان یکی از ارکان قرارداد تلقی می‌گردد. حقوقدانان انگلیسی در ارکان تشکیل دهنده قرارداد بیان می‌دارند: ((ارکان یک قرارداد در حقوق انگلیس که قرارداد را الزام‌آور می‌سازند عبارت از ایجاب، قبول، عوض و قصد ایجاد رابطه حقوقی می‌باشد.)) حقوقدانان دیگر انگلیس نیز غالباً همین چهار رکن را برای ایجاد یک قرارداد بیان نموده و البته برخی از آن‌ها به جای رکن ((قصد ایجاد رابطه حقوقی)) اصطلاح ((قصد ملتزم بودن قانونی)) را بیان نموده‌اند که در مفاد هر دو عبارت یکسان می‌باشند.^۳

در حقوق انگلیس، ضمانت اجرای فقدان عوض در توافقاتها را الزام‌آور نبودن آن توافقاتها می‌دانند. پرونده‌های متعددی در حقوق انگلیس وجود دارد که به واسطه‌ی عدم وجود عوض، دادگاه شخص متعهد را با این بیان که در برابر تعهد وی عوض وجود نداشته، ملزم به انجام تعهد ننموده است. به عنوان مثال در پرونده‌ی *Combe v Combe* (۱۹۵۱ میلادی) دادگاه چنین نظر داد که برای تعهد خوانده مبنی بر پرداخت سالیانه ۱۰۰ پوند به همسر سابقش، هیچ عوضی وجود نداشته و لذا الزام آور نمی‌باشد؛ اگرچه خواهان با اعتماد به این تعهد از اقامه‌ی دعوی نفقه در دادگاه طلاق خودداری نموده و در نتیجه‌ی آن متضرر شده است. استدلال دادگاه مبنی بر اینکه چرا عدم اقدام دعوای نفقه در پرونده‌ی مذکور به عنوان عوض تلقی نگردیده آن است که هیچ

۲. Austin, Martin, "Licensing, Selling and Finance in the Pharmaceutical and Healthcare Industries", Routledge, ۲۰۱۶, p ۴۱.

۳. Hodson Brock, William, "William Crookes and Commercialization of Science", Ashgate Publishing, Ltd, ۲۰۰۸, p ۲۵۷.

درخواستی اعم از صریح یا ضمنی توسط شوهر مبنی بر این که زوجه نسبت به دعوی نفقه اقدام ننماید؛ وجود نداشته است.

لذا ملاحظه می شود که در حقوق انگلیس و سایر کشورهای کامن لا، وجود عوض یکی از ارکان تشکیل قرارداد بوده و در صورتی که برای تعهدی خاص عوض پیش بینی نشده باشد، متعهد الزام قانونی به انجام تعهد خود ندارد. برخلاف حقوق کامن لا، در حقوق ایران عوض به طور مطلق به عنوان رکن قرارداد تلقی نشده است. در واقع، علیرغم آن که در بسیاری از قراردادها از جمله بیع، معاوضه و اجاره عوض یکی از ارکان قرارداد می باشد، لیکن قراردادهای غیرمعوض که الزام آور نیز می باشند در حقوق ایران به رسمیت شناخته شده است. بر همین اساس، کلیه محققان حقوق مدنی ایران، قراردادها را در حقوق ایران به دو دسته قراردادهای معوض و غیرمعوض (مجانی) تقسیم کرده اند. در واقع، اگرچه نقش اصلی قراردادهای مبادله‌ی ثروت و تامین منافع طرفین است که لازمی آن تقابل دو تعهد در برابر یکدیگر می باشد، با این وجود نباید چنین پنداشت که هدف نهایی همه قراردادهای سوجدویی و دادوستد است. گاه اشخاص به قصد احسان و با نیت خیرخواهانه و غیراقتصادی با دیگران قرارداد می بندند. به عنوان مثال، عقد هبه که به موجب آن، واهب مالی را به متهدب تملیک می نماید و همچنین عقد عاریه که به موجب آن، مالک مال به دیگری اذن بهره برداری از منافع آن مال را اعطاء می نماید از جمله قراردادهای غیرمعوض تلقی می شوند.

بنابراین ملاحظه می شود که در حقوق ایران برخلاف حقوق کامن لا، عقود غیرمعوض به رسمیت شناخته شده و لازم الاجراء می باشند لذا این که لیسانس ساده حق اختراع را معوض یا غیرمعوض بدانیم، اهمیتی در حقوق ایران ندارد چرا که در هر حال عنوان قرارداد در حقوق ایران بر آن صدق نموده و لازم الاجراء می باشد. البته ممکن ادعا شود معوض یا غیر معوض دانستن عقد در حقوق ایران نیز بر الزام آور بودن یا نبودن عقد تاثیر می گذارد. توضیح آن که در حقوق ایران، عقود غیرمعوض مانند ودیعه و عاریه در زمره‌ی عقود جایز قرار داشته و یا همچون هبه قابل رجوع می باشند

که در نتیجه در هر زمان قابل فسخ یا رجوع از سوی متعهد بوده و لذا متعهد عملاً تعهدی به انجام موضوع تعهد بلاعوض وجود ندارد. حداقل امر آن است که در هنگام اقامه‌ی دعوای الزام به انجام تعهد علیه متعهد عقد جایز، متعهد می‌تواند قصد خود بر فسخ قرارداد بلاعوض جایز را اعلام نماید. لذا در حقوق ایران نیز عدم عوض در قرارداد مانع از امکان الزام متعهد به انجام موضوع قرارداد می‌باشد و لذا در نتیجه نهایی مشابه‌ی حقوق کامن لا می‌باشد. لیکن در پاسخ باید اظهار داشت اولاً هر چند که عقود جایز در هر زمان قابل فسخ از سوی طرفین قرارداد می‌باشد اما به هر حال طرفین قبل از فسخ عقد جایز ملزم به مفاد آن می‌باشد. ثانیاً جایز بودن عقد در حقوق ایران ملازمه با غیر معوض بودن عقود ندارد و بلکه بسیاری از عقود معوض همچون عقد وکالت نیز جایز می‌باشند. ثالثاً، در حقوق ایران نیز برخی عقود غیرمعوض از جمله وقف و یا صلح غیرمعوض در زمره عقود لازم قرار دارند و لذا ادعای قابل فسخ بودن (جایز بودن) و یا قابل رجوع بودن عقود غیرمعوض و در نتیجه، عدم امکان الزام متعهد عقود مذکور در حقوق ایران نیز پذیرفته نمی‌باشد. بنابراین، ادعای لازم‌الاجراء نبودن یا عدم امکان الزام متعهد به انجام تعهد غیر معوض در حقوق ایران و ادعای مشابهت آن با حقوق کامن لا از این حیث قابل پذیرش نمی‌باشد.

اما نکته‌ای که باید در حقوق ایران توجه داشت آن است که هر چند پاسخ به معوض بودن یا نبودن لیسانس ساده ناظر بر بهره‌برداری و انتقال حق اختراع ممکن است تأثیری در الزام‌آور بودن یا نبودن مجوزهای مذکور در حقوق ایران نگذارد؛ اما به هر حال در حقوق ایران نیز بررسی ماهیت لیسانس ساده ناظر بر بهره‌برداری و انتقال حق اختراع از حیث قرارداد یا صرف اذن بودن حایز اهمیت می‌باشد. قانون مدنی ایران نیز در مواد ۹۸ و ۱۰۸ در مواردی که اذن صرف در استفاده از مال - در این جا موضوع حق اختراع - به شخصی دیگری اعطاء شده باشد، امکان رجوع از اذن را پیش‌بینی نموده است، در حالی که در قراردادها اصل بر لزوم و عدم امکان فسخ یا رجوع جز در

موارد مصرحه قانونی می‌باشد. لذا در حقوق ایران نیز بررسی ماهیت لیسانس ساده ناظر بر بهره برداری و انتقال حق اختراع اهمیت می‌یابد.

نتیجه‌گیری

تجاری‌سازی اختراعات در دو نظام حقوقی ایران و انگلستان به ویژه ج.ا.ایران از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. با این حال، تجاری‌سازی اختراعات را باید از همان زمان شرایط ثبت اختراعات یا پتنت تا نقطه نهایی که انعقاد قراردادهایی مانند لیسانس در این حوزه است؛ دنبال نمود. بدیهی است که در وهله‌ی اول، نظامات قانونی در دو کشور فوق با یکدیگر بسیار متفاوت و ضرورت تجاری‌سازی اختراعات نیز متفاوت است چرا که فلسفه‌ی طرح مباحث تجاری‌سازی اختراعات در نظام حقوق انگلستان بعد از انقلاب صنعتی و به دنبال ضرورت از حمایت از تولیدات انگلیسی برای ورود به بازارهای جهانی بود این در حالی که ضرورت تجاری‌سازی اختراعات در نظام حقوقی ایران به ویژه در دو سه دهه اخیر نه انقلاب صنعتی بلکه افزایش تعاملات تجاری بین‌المللی بین ایران و دولت‌های خارجی عنوان شده است. اگرچه با توجه به اینکه برخی قواعد مشترک در حوزه‌ی تجاری‌سازی اختراعات در دو نظام حقوق فوق قابل ذکر است از جمله شرایط مشابه ثبت اختراعات با این حال تنوع تجاری‌سازی اختراعات در نظام حقوقی انگلستان به مراتب بیش از نظام حقوقی ج.ا.ایران است چرا که در نظام حقوقی انگلستان حداقل به شش تا هفت روش می‌توان حق اختراعی را تجاری‌سازی نموده و از آن بهره‌برداری نمود در حالی که در نظام حقوقی ایران به جز بحث‌های دکتین و رویه‌ی عملی همچنان فقدان یک نظام مدون حقوقی به چشم می‌خورد. از سوی دیگر، ماهیت قراردادهای ناظر بر تجاری‌سازی اختراعات در دو نظام حقوقی فوق متفاوت بوده به نحوی که لیسانس ساده ناظر بر حق اختراع در نظام حقوقی ایران یک قرارداد معوض بوده در حالی که در نظام حقوقی انگلستان یک قرارداد غیرمعوض می‌باشد.

۲۶۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

نکته‌ای که باید در حقوق ایران توجه داشت آن است که هر چند پاسخ به معوض بودن یا نبودن لیسانس ساده ناظر بر بهره‌برداری و انتقال حق اختراع ممکن است تاثیری در الزام‌آور بودن یا نبودن مجوزهای مذکور در حقوق ایران نگذارد؛ اما به هر حال در حقوق ایران نیز بررسی ماهیت لیسانس ساده ناظر بر بهره‌برداری و انتقال حق اختراع از حیث قرارداد یا صرف اذن بودن حایز اهمیت می‌باشد. قانون مدنی ایران نیز در مواد ۹۸ و ۱۰۸ در مواردی که اذن صرف در استفاده از مال - در اینجا موضوع حق اختراع - به شخصی دیگری اعطاء شده باشد، امکان رجوع از اذن را پیش‌بینی نموده است، در حالی که در قراردادها اصل بر لزوم و عدم امکان فسخ یا رجوع جز در موارد مصرحه قانونی می‌باشد. لذا در حقوق ایران نیز بررسی ماهیت لیسانس ساده ناظر بر بهره‌برداری و انتقال حق اختراع اهمیت می‌یابد.

منابع و مأخذ

۱. صابری، روح الله؛ قراردادهای لیسانس، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۲. فکور، بهمن، شناخت شرکت‌های انشعابی دانشگاهی و انواع آن‌ها، فصلنامه تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد، شماره ۲۰، ۱۳۸۸

۳. Allen, Thomas and O' Shea, Rory, "Building Technology Transfer within Research Universities", Cambridge University Press, ۲۰۱۴, p ۱۲۳.

۴. Austin, Martin, "Licensing, Selling and Finance in the Pharmaceutical and Healthcare Industries", Routledge, ۲۰۱۶

۵. Bok, Derek, "Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education", Princeton University Press, ۲۰۰۹, p ۱۷۶.

۶. Chakroun, Nefissa, "Patents for Development: Improved Patent Information Disclosure and Access for Incremental Innovation", Edward Elgar Publishing, ۲۰۱۶, p ۴۲.

۷. De Geeter, Melvin Joseph, "Technology Commercialization Manual: Strategy, Tactics and Economics for Business Success", Med-Launch, Inc, ۲۰۰۴, p ۷۶.

۸. Geiger, Christophe, "Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property", Edward Elgar Publishing, ۲۰۱۵, p ۲۶۳.

۹. Hodson Brock, William, "William Crookes and Commercialization of Science", Ashgate Publishing, Ltd, ۲۰۰۸

۱۰. House of Commons Science and Technology Committee: Bridging the valley of death: improving the commercialization of research", February ۲۰۱۲, pp ۱-۲.

۱۱. Prifti, Viola, "The Breeder's Exception to Patent Rights: Analysis of Compliance with Article ۳۰ of the TRIPS Agreement", Springer, p ۵۲.

۱۲. Prinz, Woral, "Patent and Technological Progress in a Globalized World", Springer Science and Business Media, ۲۰۰۸

۱۳. Rose & Franck Co v. J.R.Crompton & Brothers Ltd; (۱۹۲۵) A.C. ۴۴۵.

۱۴. Schaufeld, Jerome, "Commercializing Innovation: Turning Technology Breakthroughs into Products", Apress, ۲۰۱۵

۱۵. Sterpi, Massimo and Calame, Thierry, "Patent Litigation: Jurisdictional Comparisons", Sweet & Maxwell, ۲۰۱۱, p ۴۶۶.

۲۷۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۷

۱۶. Stehr, Nico, "Who Owns Knowledge? Knowledge and Law", Transaction Publishers, ۲۰۱۱, p ۱۳۴.

۱۷. Touhill, Joseph and Touhill, Gregory, "Commercialization of Innovative Technologies: Bringing Good Ideas to the Marketplace", John Wiley and Sons, ۲۰۱۰

۱۸. Treitel, G.H, "Treitel The Law of Contract", London, Sweet & Maxwell, ۱۹۹۵

۱۹. Wei, George, "An Introduction to Genetic Engineering, Life Sciences and the Law", NUS Press, ۲۰۰۲